

به نام خدا

وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

(ایرانداک)

خلاصه گزارش طرح پژوهشی سازمانی

عنوان طرح پژوهشی

شناسایی حوزه‌های موضوعی سیاست اطلاعات علمی و فناورانه و بررسی نقش پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) در حوزه‌های موضوعی مرتبط

تاریخ شروع طرح پژوهشی	۱۳۹۷/۳/۵	تاریخ پایان طرح پژوهشی	۱۳۹۸/۴/۱۱
-----------------------	----------	------------------------	-----------

نام و نام خانوادگی مجری طرح پژوهشی	لیلا نامداریان
------------------------------------	----------------

نام و نام خانوادگی همکاران طرح پژوهشی	سیروس علیدوستی
---------------------------------------	----------------

درباره طرح پژوهشی

در سال‌های اخیر به ویژه از ابتدای قرن ۲۱ میلادی، ظهور جامعه پسا صنعتی و دانش‌بنیان، رشد میزان دانش کدگذاری شده و راحتی اشاعه آن، پارادایم‌های جدید نوآوری در اقتصاد جهانی و تاکید بر نقش R&D، همچنین ظهور مسائل جدید مربوط به اطلاعات نظیر حفظ حریم خصوصی پایگاه‌های داده، مالکیت فکری، حق دسترسی، دیجیتال‌سازی محتوا و مبادلات غیرقانونی آن‌ها و... سبب شده سیاست اطلاعات علمی و فناورانه از اهمیت بیشتری برخوردار و فشار برای توسعه آن دوچندان شود. سیاست اطلاعات یک بخش پذیرفته شده از حوزه مطالعات اطلاعات است و با وجود اهمیتی که دارد، تلاش‌ها و اقدامات در رابطه با آن، در بسیاری از کشورها و از جمله ایران به جای اینکه سیستماتیک باشد جزئی و پراکنده، و هنوز در مرحله توسعه مبانی نظری و مفهومی است. اولین قدم برای توسعه و تدوین یک سیاست اطلاعات علمی و فناورانه، شناخت دقیق نسبت به حوزه‌های موضوعی است که ذیل آن باید مطرح گردد. به همین دلیل تحقیق حاضر، با بکارگیری یک روش کیفی، با عنوان روش فراترکیب، به دنبال ارائه طبقه‌بندی جامع و یکپارچه‌ای از حوزه‌های موضوعی سیاست اطلاعات علمی و فناورانه است. بر اساس نتایج به دست آمده حوزه‌های موضوعی اصلی سیاست اطلاعات علمی و فناورانه عبارتند از: منابع انسانی و مهارت (شامل سواد اطلاعاتی)، پژوهش در علوم اطلاعات، آموزش و پرورش متخصص اطلاعات؛ قوانین و مقررات (شامل حقوق مالکیت فکری، حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی، دسترسی به اطلاعات علمی و فناورانه)؛ تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی (شامل اثربخشی سیستم‌های اطلاعات، گسترش و توانمندسازی نهادهای اطلاعات علمی و فناورانه)؛ گسترش ارتباطات ملی، منطقه‌ای و جهانی (شامل دسترسی جهانی، شبکه‌سازی، مشارکت بخش عمومی و خصوصی)؛ بخش اطلاعات (شامل فرآهم‌آوری و مجموعه‌سازی اطلاعات علمی و فناورانه، گسترش و توانمندسازی خدمات اطلاعات علمی و فناورانه، مدیریت

کیفیت اطلاعات علمی و فناوریانه، پردازش و تحلیل اطلاعات علمی و فناوریانه؛ بازارهای اطلاعاتی (عرضه و تقاضای کالاها و خدمات اطلاعاتی، قیمت‌گذاری کالاها و خدمات اطلاعاتی). علاوه بر این، از طریق تحلیل اسناد بالادستی علم و فناوری کشور نظیر سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز، سیاست‌های کلی علم و فناوری ابلاغی مقام معظم رهبری، سیاست‌های کلی قانون برنامه ششم توسعه ج.ا.ا. ابلاغی مقام معظم رهبری، قانون برنامه ششم توسعه ج.ا.ا.، نقشه جامع علمی کشور، و سند تحول راهبردی علم و فناوری کشور، جایگاه هر یک از حوزه‌های موضوعی مذکور در این اسناد مشخص شد. در نهایت برپایه اسناد کلان علم و فناوری کشور، اساس‌نامه ایرانداک، برنامه استراتژیک ایرانداک، و دیدگاه متخصصان ایرانداک، نقش ایرانداک در هر یک از حوزه‌های موضوعی سیاست ملی اطلاعات علمی و فناوریانه تبیین شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر جهت‌گیری، از نوع کاربردی، از نظر استراتژی پژوهش، از نوع کیفی، و از نظر هدف، از نوع اکتشافی - تبیینی است. این پژوهش کیفی در سه مرحله به انجام خواهد رسید و روش‌های مورد استفاده در هر مرحله در زیر تشریح شده است:

- **مرحله اول:** تا کنون، طبقه‌بندی‌های مختلفی از حوزه‌های موضوعی تشکیل دهنده سیاست اطلاعات توسط محققان پیشین مطرح شده است. این طبقه‌بندی‌ها دارای شباهت‌ها و تفاوت‌هایی می‌باشند ولی هیچ یک از آنها دارای جامعیت نیست بنابراین نمی‌توان تنها یکی از این طبقه‌بندی‌ها را ملاک عمل قرار داد. به همین دلیل تحقیق حاضر، از این طبقه‌بندی‌ها استفاده نموده و با بکارگیری یک روش کیفی از زیر مجموعه روش‌های تئوری مفهوم‌سازی بنیادی، با عنوان روش فراترکیب^۱، تلاش می‌نماید تا طبقه‌بندی جامع و یکپارچه‌ای از حوزه‌های موضوعی سیاست اطلاعات پیشنهاد نماید. در این پژوهش، به منظور اجرای روش فراترکیب از گام‌های هفت‌گانه «نوبلت و هیر»^۲ (۱۹۹۸) بهره گرفته می‌شود: شروع^۳؛ تعیین مطالعاتی که با منافع اولیه مرتبط می‌شود^۴؛ خواندن مطالعات انتخاب شده^۵؛ تعیین چگونگی ارتباط مطالعات با یکدیگر^۶؛ ترجمه مطالعات به یکدیگر^۷؛ ترکیب ترجمه‌ها^۸؛ بیان و ارائه ترکیب^۹.
- **مرحله دوم:** این مرحله شامل شناسایی و کشف سیاست‌های موجود در کشور در زمینه هر یک از حوزه‌های موضوعی شناسایی شده است. روش مورد استفاده در این مرحله مطالعه کتابخانه‌ای و جستجو در میان منابع داخلی است.
- **مرحله سوم:** این مرحله شامل بررسی و پیشنهاد نقش ایرانداک در هر یک از حوزه‌های موضوعی شناسایی شده است. بخشی از این گام توصیف وضعیت جاری اقدامات ایرانداک در هر یک از حوزه‌های موضوعی شناسایی شده است، که از طریق مراجعه به بخش دستاوردهای ایرانداک (مقالات، کتب، طرح‌های پژوهشی، محصولات، سامانه‌ها، ...) در وب‌سایت پژوهشگاه و نگاشت آنها با حوزه‌های موضوعی شناسایی شده امکان‌پذیر است؛ بخش دیگر این مرحله، مربوط به پیشنهاد نقش برای ایرانداک است که این کار را می‌توان بر اساس بر اساس اسناد بالادست ایرانداک و یافته‌های به دست آمده از مرور نظام‌مند ادبیات حوزه سیاست اطلاعات و نقش مراکز اطلاعات علمی و فناوریانه در این رابطه تبیین نمود.

¹ Meta-synthesis

² Noblit&Hare

³ Getting started

⁴ Deciding what is relevant to the initial interest

⁵ Reading the studies

⁶ Determining how the studies are related

⁷ Translating the studies into one another

⁸ Synthesizing translations

⁹ Expressing the synthesis

یافته‌های طرح پژوهشی

الف) یافته‌های پژوهش در رابطه با حوزه‌های موضوعی سیاست اطلاعات علمی و فناوریانه

- ۱) توسعه منابع انسانی و مهارت (سواد اطلاعاتی، پژوهش در علوم اطلاعات، آموزش و پرورش متخصص اطلاعات)؛
- ۲) قوانین و مقررات (حقوق مالکیت فکری، حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی، دسترسی به اطلاعات علمی و فناوریانه)؛
- ۳) تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی (اثر بخشی سیستم‌های اطلاعاتی، گسترش و توانمندسازی نهادهای اطلاعات علمی و فناوریانه)؛
- ۴) گسترش ارتباطات و ملی، منطقه‌ای و جهانی (دسترسی جهانی، شبکه‌سازی، مشارکت بخش عمومی و خصوصی)؛
- ۵) بخش اطلاعات (فرآهم آوری و مجموعه‌سازی اطلاعات علمی و فناوریانه، گسترش و توانمندسازی خدمات اطلاعات علمی و فناوریانه، مدیریت کیفیت اطلاعات علمی و فناوریانه، پردازش و تحلیل اطلاعات علمی و فناوریانه)؛
- ۶) بازار کالاها و خدمات اطلاعاتی (عرضه و تقاضای کالاها و خدمات اطلاعاتی، قیمت‌گذاری کالاها و خدمات اطلاعاتی).

ب) یافته‌های پژوهش در رابطه با جایگاه حوزه‌های موضوعی سیاست اطلاعات علمی و فناوریانه در سیاست‌های کلان علم و فناوری کشور

بر پایه تحلیل اسناد علم و فناوری کشور، اغلب حوزه‌های موضوعی سیاست اطلاعات علمی و فناوریانه در اسناد ملی علم و فناوری ایران مورد توجه قرار نگرفته‌اند. شاید دلایل این امر آن است که هنوز نقش سیاست ملی اطلاعات در رابطه با اطلاعات علمی و فناوریانه درک نشده و ذینفعان آن به طور مشخص شناسایی نشده‌اند؛ در اغلب موارد اطلاعات علمی و فناوریانه از نظر مدیران بی ارزش تلقی می‌شود و آن را به عنوان جزئی از هزینه‌های سربار بخش اقتصادی در نظر می‌گیرند. همچنین در کشور ایران سازمان‌های متعددی درگیر در سیاست‌گذاری علم و فناوری هستند و این باعث شده تلاش‌ها و اقدامات در زمینه سیاست اطلاعات علمی و فناوریانه، بجای اینکه سیستمیک باشد جزئی و پراکنده است.

ج) یافته‌های پژوهش در رابطه با نقش ایران‌داک در حوزه‌های موضوعی سیاست اطلاعات علمی و فناوریانه

❖ توسعه منابع انسانی و مهارت: سواد اطلاعاتی

- تدوین استانداردهای سواد اطلاعاتی برای بافت ایران و بخش‌های گوناگون آن؛
- تدوین استانداردها و رهنمودهای عمومی‌سازی یافته‌های پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها به شیوه‌ای همگان فهم.

❖ توسعه منابع انسانی و مهارت: پژوهش در علوم اطلاعات

- نیازسنجی پیوسته پژوهش در سیاست و سیاست‌گذاری ملی اطلاعات؛
- آینده‌پژوهی و روند پژوهشی علوم و فناوری اطلاعات و پیشنهاد راه‌کارهای سیاست و سیاست‌گذاری ملی اطلاعات؛
- راه‌اندازی و پشتیبانی از آزمایشگاه‌های پژوهشی در سیاست و سیاست‌گذاری ملی اطلاعات.

❖ توسعه منابع انسانی و مهارت: آموزش و پرورش متخصص اطلاعات

- نیازسنجی پیوسته آموزش برای بهبود بینش، دانش، و مهارت پژوهش در میان دانشگران؛
- ارزیابی دوره‌ای بینش، دانش، و مهارت پژوهش در میان دانشگران.

❖ قوانین و مقررات: حقوق مالکیت فکری

- نیازسنجی پیوسته آموزش برای بهبود بینش، دانش، و مهارت دانشگران در زمینه حقوق مالکیت فکری؛
- پیشنهاد سیاست در زمینه مالکیت فکری آثار علمی و پژوهشی؛
- راه‌اندازی کانون داوری در دعاوی مالکیت فکری در آثار علمی و پژوهشی؛
- تدوین استانداردها و رهنمودهای اخلاق در آثار علمی و پژوهشی و حقوق مالکیت فکری برای بافت ایران و بخش‌های گوناگون آن.

❖ قوانین و مقررات: حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی

- پیشنهاد سیاست در زمینه حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی در اطلاع‌رسانی علمی و فناوریانه؛
- راه‌اندازی کانون داوری در دعاوی حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی در اطلاع‌رسانی علمی و فناوریانه؛
- نیازسنجی پیوسته آموزش برای بهبود بیش، دانش، و مهارت دانشگران در زمینه حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی در اطلاع‌رسانی علمی و فناوریانه؛
- پیشنهاد استانداردها و رهنمودهای اخلاقی و حقوقی حفاظت از داده‌ها و حریم خصوصی در اطلاع‌رسانی علمی و فناوریانه برای بافت ایران و بخش‌های گوناگون آن.

❖ قوانین و مقررات: دسترسی به اطلاعات علمی و فناوریانه

- پیشنهاد سیاست دسترسی آزاد به اطلاعات علمی و فناوریانه.

❖ تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی: اثربخشی سیستم‌های اطلاعاتی

- تدوین، بروزرسانی، و گسترش اصطلاح‌نامه، فرااصطلاح‌نامه، و آنتولوژی دوزبانه برای علم و فناوری؛
- تدوین استانداردها و رهنمودهای مدیریت اطلاعات علمی و فناوریانه برای بافت ایران و بخش‌های گوناگون آن؛
- تدوین استانداردها و رهنمودهای برهم‌کنش‌پذیری پایگاه‌های داده علمی و فناوریانه.

❖ تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی: گسترش و توانمندسازی نهادهای اطلاعات علمی و فناوریانه

- نگاشت نهادی بروز در حوزه مدیریت اطلاعات علمی و فناوریانه.

❖ گسترش ارتباطات ملی، منطقه‌ای و جهانی: دسترسی جهانی

- برنامه‌ریزی در زمینه اجرا و هماهنگی برنامه‌های جامع اشتراک منابع و همکاری میان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی جهان.

❖ گسترش ارتباطات ملی، منطقه‌ای و جهانی: شبکه‌سازی

- ساخت و گسترش شبکه ملی پژوهش و پژوهشگران در حوزه علوم و فناوری اطلاعات.

❖ گسترش ارتباطات ملی، منطقه‌ای، و جهانی: مشارکت بخش عمومی و خصوصی

- پایش گزارش پیوسته عملکرد بخش خصوصی در مدیریت اطلاعات علمی و فناوریانه؛
- پیشنهاد سیاست توانمندسازی بخش خصوصی در مدیریت اطلاعات علمی و فناوریانه.

❖ بخش اطلاعات: فرآهم‌آوری و مجموعه‌سازی اطلاعات علمی و فناوریانه

- نیازسنجی ملی اطلاعات علمی و فناوریانه؛
- تدوین استانداردها و رهنمودهای یک‌پارچه‌سازی اطلاعات علمی و فناوریانه در کشور.

❖ بخش اطلاعات: گسترش و توانمندسازی خدمات اطلاعات علمی و فناوریانه

- پیشنهاد الگوی سامانه ملی شناسگر اشیای دیجیتال؛
- تدوین استانداردها و رهنمودهای خدمات اطلاعات علمی و فناوریانه برای بافت ایران و بخش‌های گوناگون آن.

❖ بخش اطلاعات: مدیریت کیفیت اطلاعات علمی و فناوریانه

- تدوین استانداردها و رهنمودهای تضمین کیفیت اطلاعات علمی و فناوریانه برای بافت ایران؛
- تدوین و گسترش سنج‌های ارزیابی انتشارات علمی و فناوریانه؛

تدوین استانداردها و رهنمودهای داوری مستندات علمی و فناوریانه برای بافت ایران.

❖ **بخش اطلاعات: پردازش و تحلیل اطلاعات علمی و فناوریانه**

تدوین الگوها و رهنمودهای پردازش اطلاعات علمی و فناوریانه برای بافت ایران؛

تدوین الگوها و رهنمودهای تحلیل اطلاعات علمی و فناوریانه برای بافت ایران.

❖ **بازار کالاها و خدمات اطلاعاتی: عرضه و تقاضای کالاها و خدمات اطلاعاتی**

رصد و پایش پیوسته ساختار بازار کالاها و خدمات اطلاعاتی کشور؛

طراحی سازمان و فرایندهای نهادهای کارآفرینی (مانند فضای کار مشترک، شتاب‌دهنده، و...) برای بازار کالاها و خدمات اطلاعاتی کشور.

❖ **بازار کالاها و خدمات اطلاعاتی: قیمت‌گذاری کالاها و خدمات اطلاعاتی**

طراحی و گسترش شیوه‌های قیمت‌گذاری کالاها و خدمات اطلاعاتی.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر پایه نتایج این پژوهش، برخی از توصیه‌های سیاستی که می‌تواند به تدوین سیاست ملی اطلاعات علمی و فناوریانه در کشور در حال توسعه‌ای چون ایران کمک نماید در زیر آمده است:

فرهنگ‌سازی در زمینه درک ارزش اطلاعات علمی و فناوریانه در تدوین سیاست‌های موثر و کارآمد؛

شناخت دقیق موضوعات جدید و در حال ظهور اطلاعات علمی و فناوریانه در جامعه نظیر اقتصاد دانشی و جامعه یادگیرنده، آزادی اطلاعات و کپی‌رایت، متاداده و قابلیت همکاری، دسترسی جهانی، و دولت الکترونیک..؛

شناخت دقیق ذینفعان اطلاعات علمی و فناوریانه در کشور (کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعات علمی و فناوریانه و...) و نقش آنها در سیاست اطلاعات علمی و فناوریانه؛

وجود یک سازمان مرکزی برای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در زمینه اطلاعات علمی و فناوریانه با همکاری سایر ذینفعان؛

ارتقاء و ترویج استانداردها، روش‌ها و رویه‌هایی که می‌تواند یکپارچگی خدمات اطلاعاتی را در قالب یک شبکه جهانی تسهیل نماید؛
 ایجاد توافق‌نامه‌های همکاری با سایر کشورها.